

Gerard Ciołek

Ogród w Rogalinie

Ochrona Zabytków 3/2-3 (10-11), 147-152

1950

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

OGRÓD W ROGALINIE

GERARD CIOŁEK

W związku z utworzeniem w roku 1949 oddziału Muzeum Wielkopolskiego w niedalekim od Poznania pałacu rogałińskim, przeprowadzone zostały prace konserwatorskie również na terenie najstarszej części ogrodu, stanowiącej bezpośrednio sąsiedztwo zabudowań pałacowych. Przywrócenie właściwego układu i oblicza ogrodu regularnego, poprzedzone badaniami terenowymi i analizą stylistyczną, pozwoliło na ujawnienie interesujących elementów kompozycyjnych z doby baroku, stawiających Rogalin w rzędzie czołowych rozwiązań ogrodowych owej epoki.

Rezydencja rogałińska położona jest na wysokim prawym brzegu doliny Warty, w okolicy lesistej, o urozmaiconej rzeźbie terenu. Pod samym stokiem wije się odnoga rzeki, za którą ciągnie się kilkusetmetrowy pas łąk i zalewisk, dochodzący do głównego koryta rzeki, zataczającej w tym miejscu łąk ku zachodowi. Główna oś założenia biegnie równolegle do krawędzi skarpy. Zapoczątkowuje ją kaplica grobowa Raczyńskich, wzniesiona na wyniosłym cyplu u rozwidlenia dróg, wiodących do pałacu i do wsi. Monumentalna budowla kaplicy jest kopią słynnej rzymskiej świątyni w Nimes, „maison carré“ i wzniesiona została przez Edwarda Raczyńskiego w r. 1820. Bliżej pałacu, wzdłuż osiowej alei, розміściły się parami zabudowania mieszkalne dla służby, stajnie i wozownie, tworząc architektoniczne wprowadzenie do obszernego dziedzińca, o wymiarach 70×200 m, w którego końcu wznosi się ogromny zespół pałacowy.

Wjazd na dziedziniec zaakcentowany jest trójarkadowym mostem nad fosą, murowanym z kamienia i cegły. Po obu stronach płaskiego gazonu ciągną się aleje kasztanowców (*Aesculus hippocastanum*), dochodzące do skrzydeł pałacu. Zespół pałacowy składa się z korpusu głównego, o trzech ryzalitach, i dwóch oficyn, połączonych z korpusem ćwierćkolistymi galeriami. Załamanie osi dziedzińca w stosunku do osi pałacu posiada optyczną poprawkę, przez wysunięcie oficyny zachodniej nieco ku przodowi. Dziedziniec wraz z pałacem znajduje się na płaskowzgórzu, opadającym dość stromymi zboczami ku zachodowi i północy, przy różnicy poziomów od 3 do 5 metrów. Linia uskoku północnego biegnie wzdłuż korpusu głównego, w związku z czym elewacja ogrodowa pałacu jest o jedną kondygnację wyższa, niż od strony dziedzińca. Zejście z przyziomu pałacu do ogrodu odbywa się przez taras, z którego dwie równie pochyłe prowadzą na poziom ogrodowy.

Teren ogrodu regularnego jest ukształtowany sztucznie, przez wcięcie w pierwotny stok prostokątnej platformy, o wymiarach 86×158 m. Jej poziom leży około 7 m poniżej przeciętnej wysokości parku górnego, od którego oddzielają ją regularne skarpy, rozdzielone dwoma, wąskimi, poziomymi tarasami. Zachodnia krawędź platformy opada ku dolnemu parkowi angielskiemu.

Przed tarasem pałacowym rozpościera się obszerny parter, ujęty w dwa rzędy swobodnie rosnących, wiekowych lip (*Tilia parvifolia*). Równolegle do nich w drugim szeregu ciągną się niższe szpalery grabowe (*Betulus carpinus*). W drugim końcu osi ogrodowej wznosi się kopiec ziemny, w kształcie ściętej piramidy, o wymiarach kwadratowej podstawy 45 m i wysokości 7 m. Na szczyt kopca prowadzi wachlarzowato rozszerzająca się równia pochyła, przechodząca od połowy wysokości w wąską ślimacznicę, obiegającą stoki piramidy czterokrotnie wkoło. Narożniki tego labiryntu obsadzone są starymi cisami (*Taxus baccata*). Szczyt kopca stanowi kwadratowa platforma ze śladami regularnego ongi układu dębów (*Quercus sessilis*). Po obu stronach piramidy, w przedłużeniu szpalerów grabowych i lipowych znajdują się podłużne, półkolisty zakończone gabiny, otoczone strzyżonymi ścianami grabów. U podstawy równi pochyłej, prowadzącej na kopiec, rosną symetrycznie ustawione lipy, a w głębi nieregularna grupa sosen (*Pinus silvestris*) i brzoź (*Betula verrucosa*). Po obu stronach owego podejścia, na trójkątnych trawnikach rosną grupy tui (*Thuja occidentalis*) oraz piękny okaz tsugi (*Tsuga canadensis*).

Nie znamy czasu założenia ani też nazwiska twórcy regularnego ogrodu w Rogalinie. Majętność przechodziła od XVI wieku częste zmiany właścicieli, należąc kolejno do Konarskich, Małachowskich, Baranowskich, Gerajskich i Zakrzewskich. Helena Zakrzewska w r. 1604 wniosła Rogalin w dom Arciszewskich; była ona matką sławnego admirała w służbie holenderskiej i następnie generała artylerii w Polsce, Krzysztofa Arciszewskiego († 1656). Późniejszymi właścicielami Rogalina byli Unruhowie, Szlichtyngowie, Krzyżanowscy, na koniec Raczyńscy, którym przypisywane jest wzniesienie pałacu i urządzenie rezydencji. Sam ogród nosi charakter stylowy o wiele wcześniejszy, aniżeli układ i elementy architektoniczne pałacu, którego korpus główny przebudowany był około 1770 roku przez Kazimierza Raczyńskiego, podczas gdy galerie i oficyny powstały w roku 1782. Z roku 1788 pochodzą projekty wnętrz pałacowych oraz schodów ogrodowych z grotą pod korpusem głównym, wykonane przez Jana Chrzyciela Kammsetzera (1753—1795).

Zarówno ogólna dyspozycja terenu, jak i motywy dekoracyjne ogrodu wskazują na jego przynależność do szkoły francusko-holenderskiej z połowy XVII wieku, z okresu poprzedzającego epokę Le Notre'a. Wskaźnikami tej przynależności są zarówno prostota kompozycji, polegająca na jednoosiowym powiązaniu trzech zasadniczych elementów: pałacu, parteru kwiatowego i kopca, jak i rozwiązanie kwadratowej płaszczyzny parteru, sposób uformowania kopca oraz bocznych skarp i tarasów. Te dwa ostatnie elementy występują we francuskich i holenderskich ogrodach XVI i XVII stulecia, spełniając rolę platform widokowych w stosunku do wnętrza ogrodu (Olivier de Serres — projekt ogrodu botanicznego 1597, Zorygliet — Parnasberg, Enghien, Haus Petersburg). Kopce widokowe znane były również w Polsce: Łobzów XVI w., Góra Bacchusowa w Wilanowie z połowy XVII wieku, Królewska Dolina pod Gdańskiem z czasów Sobie-

Ryc. 105. Rogalin. Wielki parter przed rekonstrukcją. (Fot. G. Ciołek).

Ryc. 106. Rogalin. Wielki parter podczas prac rekonstrukcyjnych. (Fot. G. Ciołek).

skiego, Choroszcz około 1730 r. Biorąc pod uwagę wiek najstarszych drzew regularnego ogrodu rogalińskiego, a zwłaszcza niektórych lip na parterze pałacowym, oceniany na 200—250 lat, można przypuścić, że ogród ten powstał w końcu XVII lub w pierwszych latach XVIII stulecia. Realizacja ogrodowych form, dawniejszych stylistycznie, w okresie domeny wpływów klasycznej szkoły Le Notre'a, jest zjawiskiem często spotykanym zarówno w Polsce jak i w innych krajach i pozwala na późniejszą lokalizację w czasie założeń, pozornie o wiele starszych.

Ogród angielski, otaczający dawną część regularną, zakładał prawdopodobnie, wzmiankowany Kazimierz Raczyński, marszałek koronny i generał wielkopolski. Przy tej rozbudowie czynny był również Kammsetzer, projektując m. in. kiosk turecki. Na walory kompozycyjne parku angielskiego składają się: bogata rzeźba terenu, wspaniałe drzewostan i obszerne polany, z których roztaczają się dalekie i malownicze widoki na rozlewiska Warty i nadbrzeżne lasy i łąki. Na uwagę zasługują w nim słynne dęby, istniejące dziś w liczbie 370 egzemplarzy, posiadające od 3,76 do 9,25 m obwodu pierśnicy. Były one tematem licznych prac malarskich Leona Wyczółkowskiego. Ponadto na terenie parku znajdują się zabytkowe okazy świerków (*Picea excelsa*), sosen, białodrzewów (*Populus alba*), topoli nadwiślańskich (*Populus nigra*) i włoskich (*Populus fastigiata*), grabów, jesionów (*Fraxinus excelsior*), czarnych orzechów (*Juglans nigra*), klonów (*Acer platanoides*) i wielu innych. Rozwój terytorialny rezydencji rogalińskiej do 75 ha nastąpił za czasów Edwarda Raczyńskiego, przez włączenie dawnego zwierzyńca i browaru, znajdującego się w zachodniej stronie ogrodu. Nad Wartą wzniesiony został młyn wodny, w kształcie gotyckiej kaplicy z dzwonnica. W ten sposób zasięg kompozycji ogrodowej wykroczył daleko poza granice właściwego ogrodu, obejmując cały niemal krajobraz, otaczający Rogalin, zgodnie zresztą z panującymi wówczas tendencjami. Również dziedziniec pałacowy ukształtowany był krajobrazowo, z krętymi drogami i klombami drzew i krzewów.

Znaczne zniszczenie ogrodu przyniosła ostatnia wojna, podczas której wycięto wiele drzew, zaniedbano klomby. W części wschodniej parku Niemcy zniwelowali znaczny obszar pod boisko sportowe dla Hitlerjugend, a wielki parter przed pałacem zaorano i zamieniono na plac ćwiczeń. Rzeźby zwalono; część ich została ukryta i dopiero wróciły na miejsce po gruntownej ich naprawie przy zeszłorocznych pracach konserwatorskich.

Rekonstrukcję regularnego ogrodu poprzedził dokładny pomiar sytuacyjny i niwelacyjny, dokonany przez inż. Stanisława Miłoszewskiego, którego analiza pozwoliła na odczytanie pierwotnego układu, zatartego i nieuchwytnego w naturze. Odtworzenie zarysu parteru kwiatowego przed pałacem było wynikiem dociekań czysto teoretycznych, dla których punktem wyjścia były: brak osi poprzecznej oraz wiadomość o 5 rzeźbach,

Ryc. 107. Rogalin. Widok na kopiec „Parnas“.
(Fot. G. Ciołek).

Ryc. 108. Rogalin. Szpaler lipowy przy parterze.
(Fot. G. Ciołek).

